

Марта Ю. Барна
ПІДХОДИ ДО ВИБОРУ ДОМІНАНТ ПІДВИЩЕННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ
ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано підходи та методичні положення вибору домінант підвищення ефективності розвитку системи внутрішньої торгівлі України. Встановлено систему залежностей між чинниками та показниками відбору домінант підвищення ефективності розвитку системи внутрішньої торгівлі України на національному та регіональному рівнях. На основі встановлених залежностей виділено можливі варіанти відбору домінант підвищення ефективності розвитку системи внутрішньої торгівлі з їх поділом на стимулюючі та адаптуючі, з урахуванням взаємозв'язків між чинниками та показниками за кожною з підсистем.

Ключові слова: внутрішня торгівля; ефективність; система залежності.

Форм. 1. Рис. 1. Літ. 10.

Марта Ю. Барна
ПОДХОДЫ К ВЫБОРУ ДОМИНАНТ ПОВЫШЕНИЯ
ЭФФЕКТИВНОСТИ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ
ВНУТРЕННЕЙ ТОРГОВЛИ УКРАИНЫ

В статье обоснованы подходы и методические положения выбора доминант повышения эффективности развития системы внутренней торговли Украины. Установлена система зависимостей между факторами и показателями отбора доминант повышения эффективности развития системы внутренней торговли Украины на национальном и региональном уровнях. На основе установленных зависимостей выделены возможные варианты отбора доминант повышения эффективности развития системы внутренней торговли с их разделением на стимулирующие и адаптирующие, с учетом взаимосвязей между факторами и показателями по каждой из подсистем.

Ключевые слова: внутренняя торговля; эффективность; система зависимостей.

Marta Y. Barna¹
APPROACHES TO SELECTION OF KEY POINTS
IN INCREASING THE EFFICIENCY OF UKRAINIAN
INTERNAL TRADE SYSTEM DEVELOPMENT

The article grounds the approaches and methodological principles in selecting the key points for increasing the efficiency of the internal trade system development in Ukraine. The system of dependencies is set for the factors and indicators in the selection of key points in increasing the efficiency of Ukrainian internal trade system development at national and regional levels. Based on the dependencies determined, possible variants of key points selection for increasing the efficiency of the internal trade development are outlined with their division into stimulating and adaptive ones, taking into account the interrelations between factors and indicators of each subsystem.

Keywords: domestic trade; efficiency; the system of dependences.

Постановка проблеми. Обґрунтовані наукові положення щодо формування та впровадження механізму розвитку системи внутрішньої торгівлі (СВТ) в Україні в умовах трансформації доводять, що досягнути мети чи здійснити суб'єктом управління будь-яку з функцій управління за цим механізмом неможливо без реалізації заходів, які сприятимуть підвищенню ефективності

¹ Lviv Academy of Commerce, Ukraine.

кожної з підсистем. Для внутрішньої торгівлі в Україні на сучасному етапі її розвитку це є вимогою часу, що підтверджено результатами емпіричних і соціологічних досліджень.

У той же час, необхідність обґрунтування механізму розвитку СВТ в Україні в умовах трансформації викликано недостатнім рівнем дослідження наукових і практичних проблем ученими, що, безперечно, не дозволяє підвищити ефективність розвитку системи та забезпечити розвиток галузі в цілому. Недостатність досліджень з цієї проблематики вимагає визначитися з найважливішими методологічними положеннями підвищення ефективності розвитку СВТ в Україні в умовах трансформації, а саме – обґрунтувати основну ознаку та існуючий принцип, який може бути покладений в основу цього процесу. Відтак, необхідним є відбір домінант підвищення ефективності розвитку СВТ в Україні в умовах трансформації.

Передусім слід відмітити, що обґрунтування такої ідеї безпосередньо витікає з практичних проблем неефективності підсистем СВТ та наукових положень, які забезпечують механізм розвитку СВТ в Україні в умовах трансформації. При цьому до уваги береться, що виникнення практичних проблем та їх розвиток є відмінними на різних рівнях національної економіки – на національному та регіональному рівнях виникають як спільні, так і несхожі проблеми, що знижують ефективність підсистем СВТ і не дозволяють внутрішній торгівлі розвиватися інтенсивним (інноваційним) шляхом. Відтак, за загальної необхідності підвищення ефективності розвитку СВТ в Україні в умовах трансформації для забезпечення інтенсивного (інноваційного) розвитку для кожного рівня національної економіки виникає потреба відбору домінант, які дозволять вирішити практичні проблеми та забезпечити такий розвиток.

Відсутність науково обґрунтованих підходів до відбору домінант підвищення ефективності розвитку СВТ в Україні в умовах трансформації призводить до того, що галузь не виконує своєї соціально-економічної функції на рівні національної економіки. З іншого боку, виникає парадоксальна ситуація, за якої, на відміну від домінантної ролі міжнародної торгівлі в процесі глобалізації на сучасному етапі, в Україні галузь не виконує такої ролі.

Аналіз останніх публікацій. На основі результатів досліджень І.М. Авраменко [1], Ю.В. Колесник [3], У.М. Луцик [6] можна дійти висновку, що саму міжнародну торгівлю можна визнати домінантою глобалізаційного процесу, оскільки без розвитку цієї галузі унеможливується переміщення товарів, гальмується розвиток транспортної інфраструктури та логістики, звужуються ринки збуту, гальмується розвиток інформаційного середовища, без чого неможливо забезпечити загальносвітовий економічний інтенсивний та людський розвиток на сучасному постіндустріальному етапі.

У той же час окремі визначені чинники, що характеризують міжнародну торгівлю в якості домінанти глобалізаційного процесу, в Україні мають негативний вплив на розвиток як СВТ, так і всієї галузі, що підтверджено результатом проведеного емпіричного та соціологічного дослідження, а саме: нерозвиненість транспортної та торговельної інфраструктури та низький рівень задоволення споживачів в якісних товарах за сприятливою ціною, що впливає на рівень ефективності інституціонально-трансформаційної та соціальної під-

систем СВТ. Отже, в Україні внутрішню торгівлю не можна визнати домінантою розвитку національної економіки внаслідок неефективності СВТ. Ці обставини актуалізують необхідність відбору домінант підвищення ефективності розвитку СВТ в Україні на сучасному етапі.

Не менш важливим аргументом на користь відбору цих домінант є нерозвиненість наукових досліджень щодо таких споріднених процесів, як розвиток галузі в цілому, підвищення її ефективності, розвиток системи внутрішньої торгівлі.

Так, виділяючи домінанти розвитку торгівлі в історичному аспекті, Б.Т. Лановик звертає увагу лише на чинники інституціонально-трансформаційної підсистеми (вигідність місця розташування підприємств), обґрунтовуючи залежність ефективності розвитку галузі від географічного положення в місцях перетину торговельних і транспортних шляхів [5, 35]. Безперечно, таку точку зору можна визнати обґрунтованою та такою, що має цінність для відбору домінант розвитку внутрішньої торгівлі в Україні на сучасному етапі, оскільки саме цей чинник визнано найбільш пріоритетним для груп регіонів із середнім і високим рівнями розвитку внутрішньої торгівлі. У той же час, для регіонів України з низьким рівнем розвитку галузі пріоритетність цього чинника не можна визнати домінуючою, оскільки він мав шостий рейтинг, як і для регіонів із значним перевищенням розвитку галузі, де він мав лише 18-й рейтинг із 24 можливих.

Не можна визнати обґрунтованою думку вчених, які концентрують свою увагу лише на соціальній підсистемі СВТ або на соціальних чинниках розвитку галузі при відборі домінант, що властиво, наприклад, думкам російського вченого-економіста А. Константинова [4, 3–4]. Справедливо відзначаючи домінантне положення галузі в розвитку національної економіки, серед самих домінант розвитку внутрішньої торгівлі А. Константинов концентрує увагу лише на чинниках і показниках зайнятості в галузі, попиту та купівельної спроможності населення та домогосподарств. Така точка зору також може бути прийнятою для відбору домінант розвитку внутрішньої торгівлі в Україні, оскільки, як показали результати проведеного дослідження, купівельна спроможність населення є безперечною домінантою, що впливає на розвиток галузі та стимулює її суб'єктів до стримування необґрунтованого підвищення цін на товари. У той же час, як демонструють результати проведеного дослідження, пріоритетність такого чинника, як зайнятість у галузі («Рівень забезпеченості ринку праці галузі кадрами необхідної кваліфікації»), має відповідно: 23-ий рейтинг у групах регіонів із низьким та середнім рівнем розвитку, 19-ий рейтинг у групі з високим рівнем розвитку та 15-ий рейтинг у групі зі значним рівнем розвитку галузі.

Отже можна відмітити, що: по-перше, для відбору домінант підвищення ефективності розвитку СВТ недостатньо оперувати тими чинниками, що використовуються для відбору домінант розвитку галузі в цілому; по-друге, при відборі домінант підвищення ефективності розвитку СВТ необхідно враховувати вплив усіх груп чинників і показників, які визначають пріоритетність у розвитку внутрішньої торгівлі з урахуванням самого стану розвитку.

Не менш корисними для відбору домінант підвищення ефективності розвитку СВТ в Україні в умовах трансформації можна визнати підходи українського вченого-економіста А.С. Філіпенка [10]. Сам підхід цього вченого ґрунтується на відборі домінант із урахуванням показників, які безпосередньо характеризують рівень ефективності господарської діяльності суб'єктів галузі, з одного боку, а з іншого – визначають перспективи її розвитку у коротко- та довгостроковому періоді (тобто враховують трансформаційні процеси у майбутньому). Зокрема, такий підхід вченого характеризується наступним: домінанти визначаються, виходячи зі стратегічних і тактичних цілей; стратегічна мета орієнтована на зростання прибутку; тактична – на забезпечення необхідного рівня продажів (тобто товарообігу); стратегічні і тактичні домінанти визначаються впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів.

Отже, можна дійти висновку, що для відбору домінант підвищення ефективності розвитку СВТ в Україні в умовах трансформації слід оперувати не тільки чинниками, що впливають на систему та формуються в ній, але й показниками, що безпосередньо характеризують ефективність розвитку системи та галузі протягом певного періоду часу – тобто дають можливість оцінити трансформаційні зміни та простежити їх динаміку.

На наше переконання, такий висновок є виваженим, що підтверджено результатами досліджень учених-економістів, які відбирають домінанти розвитку системи внутрішньої торгівлі – С.О. Тульчинської [9] та Л.І. Муратової [7]. Спільною точкою зору цих учених при визначенні домінант є необхідність комплексної оцінки для виявлення чинників, що найбільшою мірою впливають на зміну ефективності та основних показників розвитку внутрішньої торгівлі. Зокрема, С.О. Тульчинська використовує модель оцінювання розвитку системи з метою комплексного визначення проблем у ній на національному та регіональному рівнях економіки з розрахунком комплексного індексу розвитку, підсистемні індекси якого одержані шляхом стандартизації первинних показників. Це дає можливість оцінити кожен підсистему за повнішим переліком взаємопов'язаних показників, на які впливають відповідні підсистемні чинники [9]. Л.І. Муратова шляхом аналітичного групування чинників, які впливають на розвиток галузі, встановлення кореляційної залежності між ними та зміною основних показників і розрахунку відповідних коефіцієнтів детермінації з метою ранжування ступеню впливу чинників здійснює не тільки визначення домінант, але й прогнозує розвиток внутрішньої торгівлі на основі розрахунку їх вагомості. При цьому, прогноз визначає зміну основних показників розвитку галузі у коротко- та довгостроковому періоді [7].

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні підходів та методичних положень вибору домінант підвищення ефективності розвитку СВТ України. За обґрунтованими методичними положеннями пропонується встановити систему залежностей між чинниками та показниками для відбору домінант підвищення ефективності розвитку системи внутрішньої торгівлі України на національному та регіональному рівнях.

Основні результати дослідження. На основі проведеного контент-аналізу праць економістів, які вирішують наукову проблему відбору домінант для

таких процесів, як розвиток галузі в цілому, підвищення ефективності галузі або розвиток системи внутрішньої торгівлі, можна обґрунтувати наступні методичні положення щодо відбору домінант підвищення ефективності розвитку СВТ України:

по-перше, відбір домінант направлений на вирішення практичних проблем у кожній підсистемі СВТ, рівень яких не є ефективним, та на кожному рівні національної економіки (національному та регіональному);

по-друге, пріоритетність відбору домінант визначається ступенем впливу чинників на ефективність підсистем СВТ при тому, що в інституціонально-трансформаційній підсистемі формуються базові домінанти;

по-третє, при відборі домінант необхідно враховувати показники, що характеризують ступінь ефективності СВТ та її підсистем;

по-четверте, відбір домінант орієнтований на покращення основних показників у короткостроковому (товарообіг) і довгостроковому (прибуток) періодах;

по-п'яте, для відбору домінант враховуються найбільш впливові чинники на зміну ефективності СВТ та основні показники розвитку внутрішньої торгівлі, використовуються методи моделювання та прогнозування з розрахунком індексів розвитку, оцінкою ефективності підсистем, встановленням кореляційної залежності між чинниками та показниками, ранжируванням ступеню вагомості чинників та прогнозуванням розвитку внутрішньої торгівлі на основі зміни основних показників.

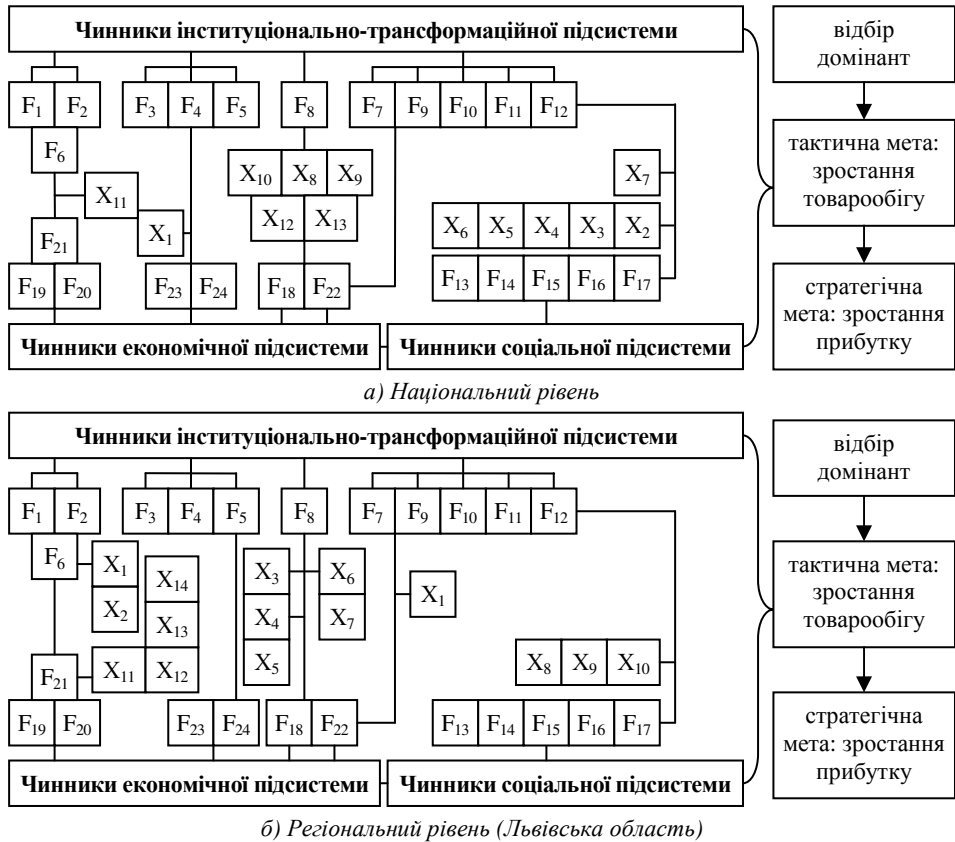
Обґрунтовані методичні положення дозволяють відібрати домінанти підвищення ефективності розвитку СВТ в умовах трансформації для національного рівня та регіонального (Львівської області) рівнів.

Для відбору домінант підвищення ефективності розвитку СВТ України в умовах трансформації на відповідність обґрунтованим вище методичним положенням використано наступну систему залежностей між визначеними чинниками та показниками:

$$\begin{cases} (F_i \rightarrow F_c \rightarrow F_e) \\ (F_i \rightarrow X_{i.з.} \rightarrow X_{i.в.}) \\ (F_c \rightarrow X_{c.з.} \rightarrow X_{c.в.}) \\ (F_e \rightarrow X_{e.з.} \rightarrow X_{e.в.}) \end{cases} \quad (1)$$

де $(F_i \rightarrow F_c \rightarrow F_e)$ – залежність між інституціонально-трансформаційними (F_i), соціальними (F_c) та економічними (F_e) чинниками; $(F_i \rightarrow X_{i.з.} \rightarrow X_{i.в.})$ – залежність між інституціонально-трансформаційними чинниками (F_i) та зміною зовнішніх ($X_{i.з.}$) і внутрішніх ($X_{i.в.}$) показників підсистеми; $(F_c \rightarrow X_{c.з.} \rightarrow X_{c.в.})$ – залежність між соціальними чинниками (F_c) і зміною зовнішніх ($X_{c.з.}$) і внутрішніх ($X_{c.в.}$) показників підсистеми; $(F_e \rightarrow X_{e.з.} \rightarrow X_{e.в.})$ – залежність між економічними чинниками (F_e) і зміною зовнішніх ($X_{e.з.}$) і внутрішніх ($X_{e.в.}$) показників підсистеми.

Відповідно, з урахуванням зміни внутрішніх показників підсистем можна відібрати домінанти – стимулятори, а з урахуванням зміни зовнішніх – домінанти-адаптори до трансформації зовнішнього середовища СВТ.

б) Регіональний рівень (Львівська область)

Чинники інституціонально-трансформаційної підсистеми: F₁ – зовнішня політика країни (протекціонізм/лібералізм); F₂ – ефективність державного управління галуззю та регулювання; F₃ – державна фінансова підтримка торгівлі; F₄ – доступність вигідних кредитів для суб'єктів галузі; F₅ – система оподаткування торгівлі; F₆ – доступ суб'єктів галузі до наукових інноваційних розробок; F₇ – рівень ефективності менеджменту на підприємствах; F₈ – вигідність місця розташування підприємств; F₉ – режим роботи підприємств; F₁₀ – наявність стратегії розвитку підприємств; F₁₁ – імідж підприємств; F₁₂ – етап життєвого циклу підприємств; **чинники соціальної підсистеми:** F₁₃ – рівень забезпеченості ринку праці галузі кадрами необхідної кваліфікації; F₁₄ – потреба підприємств у кадрах необхідної кваліфікації; F₁₅ – рівень оплати праці в галузі; F₁₆ – рівень вмотивованості персоналу до якісного обслуговування та збільшення обсягу реалізації товару; F₁₇ – якість обслуговування споживачів; **чинники економічної підсистеми:** F₁₈ – ємність товарного ринку; F₁₉ – структура витрат торгівлі за ВДВ і структура собівартості підприємств; F₂₀ – рівень прибутковості та рентабельності підприємств; F₂₁ – рівень продуктивності праці та сукупної продуктивності на підприємствах; F₂₂ – асортиментна та цінова політика підприємств; F₂₃ – інвестиційна політика підприємств; F₂₄ – матеріально-технічний стан підприємств; **показники для відбору домінант на національному рівні:** *зовнішні* – X₁ – інвестиції в основний капітал; X₂ – доходи населення; X₃ – сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство; X₄ – кількість постійного населення; X₅ – економічно активне населення; X₆ – витрати населення на придбання товарів та послуг; X₇ – середня заробітна плата; *внутрішні* – X₈ – кількість об'єктів торгівлі; X₉ – кількість магазинів роздрібною торгівлі; X₁₀ – кількість ринків з продажу продовольчих товарів; X₁₁ – індекс споживчих цін на товари і послуги; X₁₂ – торгова площа товарних ринків; X₁₃ – торгова площа магазинів роздрібною торгівлі; **показники для відбору домінант на регіональному рівні:** *за інституціонально-трансформаційною підсистемою* – X₁ – імідж країни на міжнародному ринку; X₂ – політична ситуація в країні; X₃ – розвиненість торговельної інфраструктури; X₄ – розвиненість транспортної інфраструктури; X₅ – розвиненість галузевих інформаційно-комунікаційних мереж; X₆ – наявність об'єднань та асоціацій у галузі; X₇ – кількість суб'єктів господарської діяльності в галузі (гуртових і роздрібних); *за соціальною підсистемою* – X₈ – рівень доходів населення; X₉ – структура витрат населення (витрати на споживчі товари); X₁₀ – фонд робочого та вільного часу населення; *за економічною підсистемою* – X₁₁ – макроекономічна ситуація в країні; X₁₂ – стадія економічного розвитку країни; X₁₃ – рівень інфляції в країні; X₁₄ – стан конкуренції на внутрішньому та зовнішньому товарному ринках; X₁₅ – якість постачальників.

Рис. 1. Система залежностей між чинниками та показниками для відбору домінант підвищення ефективності розвитку СВТ України на національному та регіональному рівнях, авторська розробка

Дана система залежностей між визначеними чинниками та показниками відповідає логіко-математичному виразу СВТ за допомогою аксіом Дж. Пеано та Е. Мендельсона [2, 29–33], і логіко-математичному обґрунтуванню СВТ на відповідність системі аксіом Г. Фреге [8, 263]. Отже, при відборі домінант підвищення ефективності розвитку СВТ в Україні в умовах трансформації на національному та регіональному рівнях не порушується основний принцип її формування. При цьому, на відміну від теоретичних обґрунтувань, для відбору цих домінант враховуються отримані дані проведених емпіричних і соціологічних досліджень.

На рис. 1 схематично подано систему залежностей між визначеними чинниками та показниками (1), на основі якої можна відібрати домінанти для рівня національної економіки та регіону (Львівської області).

Очевидно, що при однаковому групуванні чинників за всіма трьома підсистемами СВТ на національному та регіональному рівнях економіки встановлено різні залежності між ними та показниками, що змінюються в умовах трансформації. Це зумовлює відмінності у відборі домінант підвищення ефективності розвитку СВТ для двох рівнів національної економіки, виходячи з рівня ефективності кожної з підсистем і зміни показників. Але при цьому домінанти відбираються для досягнення тактичної (зростання товарообігу) та стратегічної (зростання прибутку) цілей для двох рівнів національної економіки завдяки підвищенню ефективності кожної з підсистем, що забезпечить ефективний розвиток внутрішньої торгівлі на інтенсивній (інноваційній) основі.

Характеризуючи встановлені залежності для рівня національної економіки, можна виділити наступні передумови відбору домінант підвищення ефективності розвитку СВТ:

- зростання індексу споживчих цін на товари і послуги (X_{11}) безпосередньо залежить від ефективності зовнішньої політики країни на міжнародному ринку (F_1), ефективності державного управління галуззю та регулювання (F_2), доступу суб'єктів галузі до наукових інноваційних розробок (F_6), що викликає зниження частки торгівлі у ВДВ (F_{19}), рівня прибутковості та рентабельності на підприємствах (F_{20}), рівня продуктивності праці та сукупної продуктивності на підприємствах (F_{21}); отже, за умови негативної динаміки показника X_1 домінантами-адапторами є чинники інституціонально-трансформаційної підсистем (F_1, F_2, F_6), а домінантами-стимуляторами – ті, що підлягають регулюванню у самій галузі шляхом розвитку мотивації суб'єктів галузі, є чинники економічної підсистеми (F_{19}, F_{20}, F_{21});

- рівень інвестування в основний капітал (X_1) безпосередньо залежить від державної фінансової підтримки торгівлі (F_3), доступності вигідних кредитів (F_4) та системи оподаткування торгівлі (F_5), що визначає інвестиційну політику підприємств (F_{23}) та їх матеріально-технічний стан (F_{24}); отже, за умови негативної динаміки показника рівня інвестування в основний капітал (X_1) домінантами-адапторами можна визнати чинники інституціонально-трансформаційної підсистем (F_3, F_4, F_5), а домінантами-стимуляторами – ті,

що підлягають регулюванню у самій галузі шляхом розвитку мотивації суб'єктів галузі, є чинники економічної підсистеми (F_{23}, F_{24});

- кількість об'єктів торгівлі (X_8), магазинів роздрібною торгівлі (X_9), ринків з продажу продовольчих товарів (X_{10}), торгова площа товарних ринків (X_{12}) та магазинів роздрібною торгівлі (X_{13}) відображає вплив такого інституціонально-трансформаційного чинника, як вигідність міста розташування підприємств (F_8), залежить від таких чинників цієї підсистеми, як рівень ефективності менеджменту на підприємствах (F_7), режим їх роботи (F_9), наявність стратегії розвитку (F_{10}), імідж (F_{11}) та етап життєвого циклу підприємств (F_{12}), що в сукупності формує ємність товарного ринку (F_{18}) та визначає асортиментну та цінову політику торговельних підприємств (F_{22}); отже, зміна цих показників ($X_8, X_9, X_{10}, X_{12}, X_{13}$) дозволяє відібрати домінант-стимулятори з числа чинників інституціонально-трансформаційної підсистеми ($F_7, F_8, F_9, F_{10}, F_{11}, F_{12}$) з метою розвитку мотивації працівників і менеджерів до їх поліпшення та домінант-адаптори серед чинників економічної підсистеми (F_{18}, F_{22}) з метою пристосування до змін на товарних ринках і збільшення їх сегментів, а також до асортиментної та цінової кон'юнктури на них;

- такі показники, як рівень доходів населення (X_2), сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство (X_3), кількість постійного (X_4) та економічно активного (X_5) населення, а також рівень витрат населення на придбання товарів та послуг (X_6) безпосередньо впливають на відбір домінант-адапторів серед вище визначених чинників інституціонально-трансформаційної підсистеми ($F_7, F_8, F_9, F_{10}, F_{11}, F_{12}$). Такі чинники соціальної підсистеми, як рівень забезпеченості ринку праці галузі кадрами необхідної кваліфікації (F_{13}), потреба підприємств у кадрах необхідної кваліфікації (F_{14}), рівень оплати праці в галузі (F_{15}), рівень вмотивованості персоналу до якісного обслуговування та збільшення обсягу реалізації товару (F_{16}) та якість обслуговування споживачів (F_{17}) можна визнати домінантами-стимуляторами для підвищення рівня середньої заробітної плати та зміни показника (X_7).

Отже, на основі встановлених залежностей на рівні національної економіки виділено можливі варіанти відбору домінант підвищення ефективності розвитку СВТ з їх поділом на стимулюючі та адаптуючі, з урахуванням взаємозв'язків між чинниками та показниками за кожною з підсистем.

У той же час, для регіонального рівня визначена відмінна від національного рівня система залежностей між чинниками та показниками для відбору домінант підвищення ефективності розвитку СВТ в умовах трансформації (рис. 1), виходячи з передумов формування цієї системи та державних регуляторів цього процесу. При тому, що на СВТ впливають однакові чинники за трьома підсистемами, характеризуючи встановлені залежності між ними та показниками для регіонального рівня національної економіки, можна виділити такі передумови відбору домінант підвищення ефективності розвитку СВТ:

- при тому, що імідж країни на міжнародному ринку (X_1) та політична ситуація в країні (X_2) безпосередньо пов'язані з такими чинниками інституціонально-трансформаційної підсистеми, як ефективність зовнішньої політики країни на міжнародному ринку (F_1), ефективність державного управління галуззю та регулювання (F_2), доступ суб'єктів галузі до наукових інноваційних розробок (F_6), ці чинники безпосередньо впливають на такі чинники економічної підсистеми, як частка торгівлі у ВДВ (F_{19}), рівень прибутковості та рентабельності на підприємствах (F_{20}), рівень продуктивності праці та сукупної продуктивності на підприємствах (F_{21}), що, у свою чергу, залежить також від зміни таких показників, як макроекономічна ситуація в країні (X_{11}), стадія економічного розвитку країни (X_{12}), рівень інфляції в країні (X_{13}) та стан конкуренції на внутрішньому та зовнішньому товарному ринках (X_{14}); отже, для регіонального рівня не тільки визначені чинники інституціонально-трансформаційної підсистеми, але й усі показники можна визнати домінантами-адапторами при тому, що лише чинники економічної підсистеми – домінантами-стимуляторами;

- державна фінансова підтримка торгівлі (F_3), доступність вигідних кредитів галузі (F_4) та система оподаткування торгівлі (F_5) безпосередньо впливають на такі економічні чинники, як інвестиційна політика підприємств (F_{23}) та їх матеріально-технічний стан (F_{24}); отже визначені чинники інституціонально-трансформаційної підсистеми можна визнати домінантами-адапторами, а економічної – домінантами-стимуляторами;

- вигідність місця розташування підприємств (F_8) характеризується зміною таких показників інституціонально-трансформаційної підсистеми, як розвиненість торговельної та транспортної інфраструктури (X_3, X_4), галузевих інформаційно-комунікаційних мереж (X_5), наявністю об'єднань та асоціацій у галузі (X_6) та кількістю суб'єктів господарської діяльності в галузі (X_7), що впливає на такі чинники економічної підсистеми, як ємність товарного ринку (F_{18}) та асортиментна і цінова політика торговельних підприємств (F_{22}). Зміна всіх цих чинників безпосередньо залежить від таких інституціонально-трансформаційних чинників, як рівень ефективності менеджменту на підприємствах (F_7), режим їх роботи (F_9), наявність стратегії розвитку (F_{10}), імідж (F_{11}) та етап життєвого циклу підприємств (F_{12}), на основі яких визначаються домінанти-стимулятори; на основі ж зміни решти чинників і показників за встановленою залежністю визначаються домінанти-адаптори;

- рівень ефективності менеджменту на підприємствах (F_7), режим їх роботи (F_9), наявність стратегії розвитку (F_{10}), імідж (F_{11}) та етап життєвого циклу підприємств (F_{12}), на основі яких визначаються домінанти-стимулятори, безпосередньо пов'язані з якістю постачальників (X_{15}) – показником економічної підсистеми, який також впливає на ємність товарного ринку (F_{18}) та асортиментну і цінову політику торговельних підприємств (F_{22}), на основі яких визначаються домінанти-адаптори;

- безпосередньо рівень ефективності менеджменту на підприємствах (F_7), режим їх роботи (F_9), наявність стратегії розвитку (F_{10}), імідж (F_{11}) та етап життєвого циклу підприємств (F_{12}) пов'язані зі зміною таких показників соціальної підсистеми, як рівень доходів населення (X_8), структура витрат населення (витрати на споживчі товари) (X_9) та фонд робочого та вільного часу населення (X_{10}), та зміною чинників за цією підсистемою – забезпеченості ринку праці галузі кадрами необхідної кваліфікації (F_{13}), потреба підприємств у кадрах необхідної кваліфікації (F_{14}), рівень оплати праці в галузі (F_{15}), рівень вмотивованості персоналу до якісного обслуговування та збільшення обсягу реалізації товару (F_{16}) та якість обслуговування споживачів (F_{17}); у даній залежності на основі чинників за двома підсистемами визначаються домінанти-стимулятори, а на основі зміни показників соціальної підсистеми – домінанти-адапатори.

Отже, головною ідеєю при відборі домінант-адапаторів є пристосування до зміни чинників та (або) показників, у той час як при відборі домінант-стимуляторів – розвиток мотивації персоналу до поліпшення чинників та (або) показників із метою підвищення ефективності розвитку СВТ в Україні в умовах трансформації на національному та регіональному рівнях.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, на основі обґрунтованих вище методичних положень і розробленої системи залежностей можна дійти наступних висновків:

- домінанти визначаються з метою вирішення практичних проблем неефективності підсистем СВТ і забезпечують дієвість обґрунтованого механізму розвитку всієї системи в Україні в умовах трансформації на національному та регіональному рівнях економіки;

- на відміну від розвинених країн – лідерів міжнародної торгівлі, в Україні внутрішню торгівлю не можна визнати домінантою розвитку національної економіки внаслідок неефективності СВТ, що зумовлює необхідність відбору домінант підвищення ефективності розвитку системи загалом;

- для відбору домінант підвищення ефективності розвитку СВТ України в умовах трансформації враховуються як чинники, що впливають на систему та формуються в ній, так і показники, що безпосередньо характеризують ефективність розвитку системи та галузі протягом певного періоду часу – дають можливість оцінити трансформаційні зміни та простежити їх динаміку;

- для відбору домінант підвищення ефективності розвитку СВТ в Україні в умовах трансформації доцільно використовувати систему залежностей між чинниками та показниками за кожною з підсистем, яка має відмінності на національному і регіональному рівнях;

- домінанти поділяються на домінанти-адапатори та домінанти-стимулятори, де головною ідеєю при відборі домінант-адапаторів є пристосування до зміни чинників та (або) показників, у той час як при відборі домінант-стимуляторів – розвиток мотивації персоналу до поліпшення чинників та (або) показників із метою підвищення ефективності розвитку СВТ в Україні в умовах трансформації на національному та регіональному рівнях.

Обґрунтовані методичні положення і розроблена система залежностей дають можливість відібрати домінанти підвищення ефективності розвитку СВТ України для двох рівнів національної економіки. Обрані домінанти повинні бути закладеними в основу стратегічного розвитку СВТ у більш пізніх періодах із метою забезпечення зростання прибутку. Це зумовлює необхідність більш докладного висвітлення концептуальних підходів до розвитку СВТ в умовах трансформації у довгостроковому періоді з метою визначення стратегічних пріоритетів забезпечення ефективності системи на інтенсивній (інноваційній) основі для розвитку внутрішньої торгівлі в цілому.

1. *Авраменко І.М., Сокуренок П.І.* Світова торгівля: стан та сучасні тенденції розвитку // Вісник Хмельницького національного університету.– 2010.– №4. – С. 207–210.
2. *Клини С.К.* Введение в математику: Монографія. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1957. – 527 с.
3. *Колесник Ю.В.* Основні чинники зростання міжнародної торгівлі // Бізнес-навігатор.– 2010.– №1. – С. 31–37.
4. *Константинов А.* Предпринимательская уверенность в торговле выросла за счет радужных ожиданий // Экономика и жизнь.– 2013.– №11. – С. 3–6.
5. *Лановик Б.Д., Лазарович М.В., Чайковський В.Ф.* Економічна історія / Ред. Б.Д. Лановик. – 2-ге вид., переоб. – К.: Вікар, 2000. – 300 с.
6. *Луцик У.М.* Стан і перспективи розвитку міжнародної торгівлі, 2011 // www.rusnauka.com.
7. *Муратова Л.И., Демьяненко А.Е., Иванова О.И.* Отраслевые доминанты и драйверы развития региональной экономики // Управление экономическими системами.– 2012.– №1 // www.uecs.ru.
8. *Савинов А.В.* Логические законы мышления: Монографія. – Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1958. – 370 с.
9. *Тульчинська С.О.* Перспективи та домінанти розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів України: Монографія. – К.: Вишемирський В.С., 2014. – 210 с.
10. *Філіпенко А.С.* Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність: Монографія. – К.: Знання, 2007. – 670 с.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2015.